

Скиртач В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Мартинів Р.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Ткаченко Л.

студент Донбаського державного педагогічного університету

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-КЛІНІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ СУБ'ЄКТА: ВІД ПОЗИТИВІЗМУ ДО
ФЕНОМЕНОЛОГІЇ**

У статті показана логіка дослідження суб'єкта у філософсько-клінічному дискурсі від позитивістської стратегії до розгляду феноменів його внутрішнього досвіду. Авторами доведена недоцільність клінічного підходу до людини як виключно природної істоти, не як особистості, а як сукупності механізмів та органів. Досліджено, яким чином таке розуміння суб'єкта в клінічному дискурсі приводило до трагічних наслідків. За допомогою феноменологічного методу виявлені онтологічні умови існування суб'єкта в філософсько-клінічному дискурсі ХХ століття. Авторами проаналізована відмінність методологічних позицій феноменології Л.Бінсвангера, М. Босса і К. Ясперса у дослідженні психічно хворих суб'єктів. У даній статті ці методології конкретизовані в клінічних напрямках філософії Dasein-аналізу та феноменологічної психіатрії. Розкрито, що феноменологія для багатьох фахівців і сьогодні є альтернативою позитивістським напрямками психіатрії.

Ключові слова: суб'єкт, феноменологія, патологія, психіатрія, онтологія, горизонт

Скиртач В.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально – политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Мартынов Р.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально – политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Ткаченко Л.

Студент Донбасского государственного педагогического университета

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ФИЛОСОФСКО-КЛИНИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ СУБЪЕКТА: ОТ ПОЗИТИВИЗМА К
ФЕНОМЕНОЛОГИИ**

В статье показана логика исследования субъекта в философско-клиническом дискурсе от позитивистской стратегии к рассмотрению феноменов его внутреннего опыта. Авторами доказана нецелесообразность клинических подходов к человеку как исключительно природному существу, не как личности, а как совокупности механизмов и органов. Доказано, каким образом такое понимание субъекта в клиническом дискурсе приводило к трагическим последствиям. С помощью феноменологического метода выявлены онтологические условия существования субъекта в философско-клиническом дискурсе XX века и смысл его существования. Автором было проведено различие методологических позиций феноменологии Л.Бинсвангера, М. Босса и К. Ясперса по исследованию психически больных субъектов. В данной статье эти методологии конкретизированы в клинических направлениях философии Dasein-анализа и феноменологической психиатрии. Раскрыто, что феноменология для многих специалистов и

сегодня является альтернативой позитивистским направлениям психиатрии.

Ключевые слова: субъект, феноменология, патология, психиатрия, онтология, горизонт

Skirtach V.

PhD, Associate Professor of Philosophi Donbass State Pedagogical University

Martynov R.

PhD, Associate Professor of Philosophi Donbass State Pedagogical University

Tkachenko L.

student of Donbass State Pedagogical University

TRANSFORMATION OF PHILOSOPHICAL AND CLINICAL STUDIES OF THE SUBJECT: FROM POSITIVISM TO PHENOMENOLOGY

The article shows the logic of the study of the subject in the philosophical and clinical discourse of positivist strategy to consider the phenomenon of his inner experience. The authors proved the inadvisability of clinical approaches to the man as a purely natural being, not as individuals, but as a set of mechanisms and bodies. It proved how such an understanding of the subject in a clinical discourse has led to tragic consequences. With the phenomenological method revealed the ontological conditions for the existence of the subject in the philosophical and clinical discourse of the twentieth century, and the meaning of his existence. The author of a distinction was made methodological positions phenomenology L.Binswanger, M. Boss, and K.Jaspers on the research of mentally ill subjects. It is disclosed that the phenomenology of many specialists, and today is an alternative

to the positivist psychiatry directions. Psychiatric pathology is considered as a consequence of the loss of freedom. Participation of phenomenology enabled the rebuilding of the inner world of the mentally ill subject through the study of the way he is going through categories of materiality, time, space. The article shows that phenomenology for many professionals today is an alternative to the positivist direction of psychiatry.

Key words: *subject, phenomenology, pathology, psychiatry, ontology, horizon*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Сучасна психіатрія стає все більш позитивістські орієнтованою в спробі біологічно обґрунтувати психічні захворювання. Ряд сучасних авторів вбачають суб'єктність людини або її відсутність внаслідок патологічних порушень в особливостях побудови мозку, які зумовлюють як її нормальність, так і девіантність. На їх думку свідомість суб'єкта створюється шляхом спільних дій мозкових клітин. Безумовним авторитетом у різного роду клінічних напрямків користувався Е. Крепелін, який неухильно доводив необхідність застосування у психіатрії природничо-наукових методів. Він виходив із ґрізенгерівської тези про психічні захворювання як захворювання мозку. У традиціях тодішньої клінічної думки людина розглядалася не як особистість, а як сукупність механізмів та органів. Таке розуміння суб'єкта в клінічному дискурсі приводило до трагічних наслідків, оскільки психічні захворювання пов'язувалися із генетичною спадковістю і вважалися невиліковними. (Зазначене зумовило і спроби добитися чистоти раси шляхом знищення хворих на шизофренію. Проте, з'ясувалось, що відсутній прямий зв'язок між кількістю психічно хворих та їх фізичним знищенням). ХІХ століття було, по суті, століттям середньовічної психіатрія. Але і в ХХІ столітті позитивістська методологія не подолана, а інтенсивно відтворюється, змінюючись за формою, але не за суттю.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою статті є критичний огляд позитивістських стратегій та аналіз феноменології як методологічно припустимого способу дослідження суб'єкта у філософсько-клінічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтеріоризація кордону філософського дискурсу починає залучати до себе, в тому числі і клінічні феномени. Еволюція концептуалізації суб'єкта корелює з трансформаціями культурних процесів взагалі і на формування клінічного дискурсу філософії зокрема. Те чи інше філософське розуміння суб'єкта мало відповідні проєкції як на клінічний дискурс, так і на клінічну практику. Водночас і наукова психопатологія прямо або опосередковано торкалася філософії.

Концепт раціонального суб'єкта, який був похідним від антропоцентричного дискурсу та який розроблявся представниками класичної філософії, дискредитував себе різноманітними репресивними ефектами в площині клінічного дискурсу філософії, починаючи від практик ізоляції і закінчуючи патологічністю метафізичного самоствердження. Переосмислення основних типів конституювання суб'єкта стало помітною складовою подолання ідеологічної заангажованості позитивістських клінічних практик. Проте, таке переосмислення було скоріше діагностичним, ніж терапевтичним. Розуміння суб'єкта як внутрішньо особистісного буття приводило до того, що історична епоха, яка зумовлювала життєвий світ психічно хворого суб'єкта, залишалася непроблематизованим горизонтом. (З. Фройд, Ж.-П. Сартр).

З появою екзистенціальної феноменології К. Ясперса, методологічна ситуація змінюється. Він починає розробку власного методу, справедливо вважаючи, що саме від методу залежить ефективність лікування. Будучи психіатром, Ясперс вводить ряд нових методів. Він чітко розрізняв хворобу і здоров'я, запропонував критерії визначення хвороби і здоров'я. К. Ясперс, аналізуючи тогочасну психіатрію, зауважує на тому, що вона, перетворюється на галузь фізіології, тим самим втрачаючи гуманістичний

зміст. Він критикує психіатрію за те, що вона не порушує питання про те, що приховується за переживаннями хворих. Але при цьому Ясперс впроваджує критерій розуміння, який передбачає, що у разі, якщо один суб'єкт може зрозуміти іншого, то цей інший не є психічно хворим. Можна зрозуміти суб'єкта емоційно неврівноваженого, депресивного, невротичного за умови емпатії, дослуховування до його світу. Невротичні стани, згідно К. Ясперсу, не є психічними захворюваннями. Але існують такі стани, як галюцинації або марення, які зрозуміти неможливо; хворого переконати у їх хибності також неможливо. На жаль, такий критерій досить суб'єктивний, він залежить багато в чому від компетентності лікаря, його бажання докласти максимальних зусиль для розуміння хворого. Аналізуючи творчість видатних хворих, Ясперс зауважує, що переживання хворих можуть бути дуже оригінальними, їм може відкритися якась особлива, невідома звичайній людині реальність, приголомшлива правда. Вони розраховуються за цю правду, що відкрилася тим, що сходять з розуму. Питання про суб'єкта, тобто про те, хто діє, творить, про те, як суб'єкт влаштований, стають дуже актуальними. Ясперс показав, що інколи в психічній хворобі знаходиться ключ до творчості й до деяких пізнавальних здібностей людини.

На відміну від Dasein-аналізу та інших феноменологічно орієнтованих напрямків клінічного дискурсу філософствування, Ясперс не прагнув до повного усунення природничо-наукового підходу до психопатології. Він уважав за потрібне доповнення психопатології за рахунок розуміння. Суб'єкт завжди є більшим, ніж те, що він зараз знає про себе, але навіть відомі такого роду знання не можуть підводитися під загальні закони. Ясперс окреслив кордони наукового пізнання, до яких не увійшло прояснення екзистенції усього того, що не підлягає об'єктивації. Пояснення психіки відбувається «ззовні», а розуміння – «зсередини». При поясненні йдеться про знаходження суто об'єктивних чинників, при розумінні – переважно суб'єктивних. Для поясненні важливою є безпосередня очевидність фактографічного матеріалу. Згідно Ясперсу, певне дослідження розділяє, розрізняє, робить своїм

предметом окреме і особливе та прагне знайти в ньому загальне. Спочатку проводиться схоплювання окремих фактів, потім дослідження взаємозв'язків, яке передбачає їх розуміння і пояснення, і, нарешті, розуміння цілісностей. Для розуміння – почуття, мотиви, емоції тощо, які дослідник може також відчувати і сам, і, відповідно, розуміти їх. До феноменологічної дескрипції К. Ясперсом додане генетичне розуміння, яке простежує смислові зв'язки між різними психологічними феноменами [4, с.78]. Такі смислові зв'язки існують як ідеальні типи – слідування одного почуття за інший не є обов'язковим, тим не менш, такі смислові зв'язки є очевидними і існувати можуть. Розуміння для Ясперса чітко обмежено світом природи, який може бути проясненим. З іншого боку розташована сфера трансценденції, яка потребує філософського прояснення. Для цього і потрібна екзистенціальна комунікація. Суб'єкт в якості екзистенції знаходиться за межами конкретних, у тому числі і суто клінічних, наук. Психоаналіз приділяє особливу увагу симптомам неврозу, сновидінням і потягам і складається враження про точне їх пояснення. Але для К. Ясперса це ілюзія, яка здається психоаналітикам реальністю. Не знаючи реальних причино-наслідкових зв'язків, вони застосовують зв'язки смислові, але достатньо свавільно – із одних підстав можуть впливати абсолютно різні події. Тобто психоаналіз може щось пояснити, але не може спрогнозувати.

У психоаналітичних концепціях те, що має бути, виводиться з того, що є, отже, свобода суб'єкта зведена до пізнання об'єктивних законів психіки, які не менш об'єктивні, ніж закони термодинаміки. незважаючи на те, що критика фрейдистської теорії є значимою, тим не менш, заснована на психоаналізі психосоматична медицина показує, яким чином психічні конфлікти приводять до конкретних як психічних, так і соматичних захворювань. Суперечливість психоаналітичних концепцій пов'язана із протиріччями природи суб'єкта, де, в індивідуальному існуванні, злиті природна і культурна складові.

Дослідники психіки та її захворювань, які дотримуються феноменологічної методології, акцентують увагу на тому, що розбіжні симптоми можуть створювати цілісності, єдині структури або гешталти, які можна зрозуміти без звернення до дослідження детерміністських зв'язків. У дослідженнях Є. Мінковські і В.Є. фон Гебзаттеля знайдено однакову тимчасову структуру - плин часу начебто застопорюється у внутрішньому світі, теперішній час стагнується, блокується, майбутнє ж щезає зі свідомості. Цей фундаментальний симптом надає можливості зрозуміти всю картину захворювання. Простір, час, причинність, матеріальність працюють у дослідженнях клініцистів феноменологічного напрямку у якості загальних структур переживань, а не категорій мислення. Розуміння таких гешталтів уможливило відтворення цілісності внутрішнього світу, яка приховувалась за зовнішніми проявами. Є. Мінковські характеризує шизофренію як дефіцит інтуїції та теперішнього часу із прогресуючою гіпертрофією інтелекту та просторових факторів. У своїх основних роботах він стверджує, що у хворих на шизофренію відбувається втрата життєвого контакту з реальністю. Згідно Р. Лейнгу, Є. Мінковські реалізував першу серйозну спробу в психіатрії щодо віднови життєвого досвіду іншої особи. Уперше також здійснена спроба перенесення досвіду феноменологічних розвідок часу на дослідження психічно хворих.

Орієнтація клініцистів на суб'єкта логічно привела їх до зустрічі з екзистенціалізмом, особливо, зважаючи на те, що внутрішній плин часу розглядався ними як один із провідних феноменів. Природнім було і те, що чільні представники екзистенціальної філософії виступали як психотерапевти. Психіатрична феноменологія і Dasein-аналіз для багатьох фахівців і сьогодні є альтернативою позитивізму психопатології. Найбільш впливовою протягом середини ХХ ст. була екзистенціально-феноменологічна версія психопатології, у якій синтезувався психоаналіз із онтологічними ідеями М. Гайдеггера. Для К. Ясперса поєднання психоаналізу з феноменологічною онтологією було невірним. З цього приводу у К.

Ясперса були серйозні сумніви щодо втілення гайдеггерівських ідей Л. Бінсвангером та М. Боссом до опису структур людської психіки та безпосередньої клінічної практики психіатрії. Їх дискусія мала надзвичайно плідний характер для філософсько-клінічного дискурсу у цілому, оскільки вона торкалася основних тем людського буття – здоров'я та патології. В Ясперса ця межа достатньо чітка - в якості патологічних суб'єктів він розглядає значну меншість. Представники ж психоаналітичних напрямків вважають, що зародки патологій притаманні всім.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, ми бачимо, що сучасна наукова парадигма не відмовляється від позитивізму та феноменології у дослідженні патологій суб'єкта. Але, представники позитивістські налаштованої психіатрії по суті методологічно збігаються із феноменологічно орієнтованими філософами, для яких принципово є лише розбіжність між ідеальними суб'єктними феноменами (психічними актами) і матеріальною субстанцією. Для них істотними є пошуки загальних ознак, а не дослідження логіки їх становлення. Виходячи з наявності у суб'єкта емпірично фіксуємих мозкових структур і станів свідомості різність підходів зумовлюється різністю наукових традицій або власними уподобаннями мислителів. Зрозуміти ж природу становлення психіки і, відповідно, її вад можливо, застосовуючи діалектичний підхід, що вирішує дефектологічні проблеми шляхом розв'язання соціально-практичних протиріч формування суб'єкта.

Бібліографічні посилання

1. Власова О. Феноменологическая психиатрия и экзистенциальный анализ: История, мыслители, проблемы / О.А. Власова М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. - 640 с.
2. Косилова Е.В. Изучение субъекта: от философии и психологии до психопатологии и эзотеризма / Косилова Е.В. // Методология и история психологии. – 2011. - № 1. - С.102 – 121.

3. Ясперс К. Общая психопатология / Ясперс К. - М.: «Практика», 1997 -1056 с.

4. Boss M. Recent considerations in Daseinsanalysis Psychotherapy for freedom / Boss M. // A special issue of the human psychologist. -1988. -Vol. 16.- No 1.- P. 62-65

REFERENCES

1. Vlasova O. (2010), Phenomenological psychiatry and Existential Analysis: History, thinkers, problem, Publishing House Territory of the Future, Moscow, 640 p. (rus).

2. Kosilova E. (2011). «The study of the subject: from philosophy and psychology to psychopathology and esotericism», *Methodology and History of Psychology. Scientific theoretical and methodological, historical and psychological journal*, Vol. 3, pp. 102 - 121 (rus).

3. Jaspers K. (1997), General Psychopathology, Practice, Moscow, 1056 p. (rus).

4. Boss M. (1988), Recent considerations in Daseinsanalysis Psychotherapy for freedom, *A special issue of the human psychologist*, Vol. 16, pp. 62 - 65 (engl).